

УДК 37.06:372.31:316.62

*Ольга Панагушина, викладач кафедри менеджменту освіти
Південноукраїнського регіонального інституту
післядипломної освіти педагогічних кадрів,
м. Херсон*

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

*Стаття присвячена висвітленню ролі й місця сім'ї в процесі соціалізації дітей
підліткового віку в діяльності молодіжних організацій.*

Ключові слова: сім'я, підлітки, батьки, діти, рольова гра.

Постановка проблеми. Підлітки та їхні колективи – це не тільки об'єкти, а й активні суб'єкти системи взаємодії виховних інститутів суспільства як у школі й сім'ї, так і поза ними. Особливістю розвитку сучасних хлопців і дівчат є їхня рання, ніж у батьків, більш швидка й відповідна до соціально-економічних змін у суспільстві, адаптація до мінливих, жорстких умов соціуму. Вони, на відміну від батьків, більш відкриті та зацікавлені в пізнанні та сприйнятті нових загальнолюдських і національних цінностей. У той же час, обмеження часу спілкування в родині, занять спортом, іграми, спільною справою, не відвідування батьками спільно з дітьми закладів дозвілля, одноманітність у внутрішньо-сімейних взаєминах, а також недостатня увага до інтересів і потреб дітей з боку батьків, провокують підлітків до стосунків з іншими поза сімейними авторитетами, звільняють місце для впливу, не завжди позитивного, з боку дворових компаній чи неформальних молодіжних угруповань.

Відомо, що за обставин, коли в сім'ї кожен вибудовує своє життя без урахування інтересів і потреб інших членів родини, в ній присутня тривожна атмосфера, що змушує підлітка захищатися, поводити себе агресивно, та часто стає причиною його виходу в "свої компанії", де він може набути негативного досвіду. За таких обставин батькам необхідно визначити цілі й завдання виховних дій, свою роль і місце в процесі соціалізації, усвідомити важливість і актуальність здійснення разом зі своїми дітьми суспільно значимої діяльності, зокрема, й в різноманітних молодіжних та дитячих організаціях.

Аналіз останніх досягнень. З позиції соціальної значущості проблема соціалізації та сімейного виховання підлітків у сьогоденні набуває особливої гостроти й актуальності. Здійснені в минулі роки дослідження дозволили

розкрити соціально-педагогічну цінність сімейного виховання підлітків та її вплив на процес соціалізації юних. Так вітчизняні й зарубіжні вчені (Ю. Азаров, Т. Алексеєнко, І. Бех, О. Денисюк, В. Захарченко, О. Кононко, Т. Кравченко, Т. Куликова, Л. Мардахаєв, А. Нору, Ж. Петрович, В. Постовий, Ю. Якубова та ін.) присвятили свій науковий доробок особливостям сімейної педагогіки, впливу подружніх стосунків та соціокультурних уподобань сім'ї на виховання дитини, шляхом підвищення виховних і соціалізаційних можливостей родини та ін. Разом з тим, проблема щодо значення сім'ї в соціалізуючому процесі молодіжних об'єднань не отримала в наукових дослідженнях достатнього теоретичного і методичного обґрунтування, що й актуалізувало тему статті.

Мета статті. Висвітлити роль і місце сім'ї в процесі соціалізації підлітків у діяльності молодіжних організацій.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо – сім'я основний осередок соціалізації підлітка, адже саме тут дитина починає пізнавати світ, людські цінності, розрізняти добро і зло. Якщо й дорослий і підліток знаходять у сім'ї все необхідне для задоволення своїх інтересів і потреб, тоді сім'я здійснює свою головну функцію – готує дитину до вступу в життя, до основних форм і видів діяльності, якими їй прийдесться займатися в дорослому житті [6].

Матеріальні та психологічні труднощі, що переживає сучасна сім'я, призводять до нетипових для попереднього часу проблем у вихованні юних. Нинішній стиль сімейного виховання, на думку Т. Алексеєнко, можна назвати як анархічно-демократичний, бо зазвичай у сім'ї не існує чіткої стратегії виховання, батьки частіше керуються емоційним настроєм, ніж аргументованими виховними принципами [1], до того ж, сучасні батьки мають більш розмиті

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

уявлення про майбутнє своїх дітей, а отже не володіють чітко вираженою стратегією їх виховання.

Цілком зрозуміло, що невпевнені, емоційно напружені, роздратовані батьки перестають бути “авторитетом і прикладом для наслідування”. За статистикою 45 % підлітків вказують, що батьки не розуміють їх проблеми й турботи [4; 9]. Негативний мікроклімат сім'ї, як і застаріла система формальних і неформальних відносин, зумовлює прагнення підлітків шукати нові позасімейні контакти та ілюзорні, віртуальні, далекі від реальності життєві види діяльності. Діти підліткового віку вже не так часто звертаються до батьків за порадою, допомогою, підтримкою, що спричиняє зменшення поінформованості родин про те, чим їхні діти займаються в школі та після навчання в ній, як проводять вільний час, хто є в колі їхніх друзів, знайомих тощо. Напружені стосунки між дітьми підліткового віку й батьками часто призводять до відкритого протистояння поколінь, або “занурення в себе” з боку підлітків. З цих причин хлопці і дівчата, які не мають взаєморозуміння в родині й не зайняті суспільно корисною діяльністю за межами сім'ї, змушені самотійно набувати життєвого досвіду, часто це відбувається “на вулиці” [3; 4; 9]. Відсутність позитивних емоцій у стосунках з близьким сімейним оточенням, невпевненість підлітка в постійності та надійності любові батьків, їхній незмінній підтримці, прийнятті їхніх захоплень та уподобань проявляються згодом у деформаціях особистісного розвитку підлітка.

Зважаючи на те, що сім'я є найважливішим інститутом соціалізації та виховання, яка найпотужніше впливає на особистість підлітка, будучи явищем соціального порядку, цілком зрозуміло, що залучення активом молодіжного об'єднання членів родини до співпраці стає важливим компонентом, без якого діяльність організації, а відповідно й процес соціалізації підлітків, не можуть бути повноцінними. Налагодження співробітництва з батьками має відбуватися з урахуванням соціального статусу сім'ї, їхнього прагнення до взаємодії, вміння спілкуватися, рівня освіченості й підготовленості до рівноправних, партнерських стосунків з дітьми тощо. Особливої уваги потребує атмосфера, яка панує в сім'ї і в якій виховується підліток, адже рівень його соціалізації багато в чому залежить від того, якою є сім'я – середовище первинної соціалізації, де він засвоює сімейні цінності та культурні надбання.

В останні роки минулого століття педагогічна наука стала активно розробляти такі практико-орієнтовані ідеї, як співпраця, взаємодія,

співтворчість дорослих і дітей, співучасть в управлінні, соціальна інтеграція, самовизначення, самодисципліна та ін. [7; 8]. Гармонійне поєднання зусиль підлітків і дорослих, їхня взаємодія, заснована на партнерських засадах, спільній праці, досягненні спільної цілі, надає особливої привабливості діяльності молодіжної організації. А участь у діяльності молодіжної організації батьків спільно з їхніми дітьми надає такий діяльності особливого виду, вона стає працею-турботою, яка принципово відрізняється від праці-роботи, тому що в праці-турботі складаються стійкі, глибокі дружні стосунки між батьками і підлітками – природно засвоюються етичні норми, виникає почуття взаємної підтримки, інтерес і повага до результатів спільної діяльності [2].

Включення батьками хлопців і дівчат не тільки до трудової атмосфери сім'ї, а й визначення родинною їхніх обов'язків у суспільних справах та здійснення таких справ, на партнерських засадах, разом, стають важливими складовими процесу соціалізації в діяльності молодіжних організацій. При цьому партнерство, як особливий вид стосунків, дозволяє об'єднати в діяльності молодіжної організації внутрішні (соціально-психологічні характеристики людини) і зовнішні ресурси (матеріальні, людські, інституційні, інформаційні, технологічні), адже партнерство, як форма соціальної взаємодії, має такі характеристики: наявність спільних планів дій (мета, завдання, методи, та ін.); спільна відповідальність, оцінка діяльності; підбір виконавців; ротація партнерів при вирішенні завдань та ін. [8].

Вочевидь, що дорослі члени родини, які співпрацюють з дітьми в молодіжній організації на партнерських засадах, отримують можливість толерантно координувати й певною мірою контролювати суспільну діяльність своїх дітей. Спільна суспільно корисна діяльність батьків і дітей в молодіжній організації стає запорукою зміцнення й розширення зв'язків сім'ї з соціумом, сприяє подоланню внутрішньо-сімейних конфліктів, реалізації творчого потенціалу членів родини. Взаємодія підлітків і дорослих дає останнім зразки змістовно наповненої діяльності, підтримує та супроводжує в скрутній ситуації, створює умови для успіху, адекватного сприйняття удач і поразок. Ці цінності не тільки об'єднують родину, перетворюючи її в неповторну неформальну спільність, а й позитивно впливають на соціальну активність підлітка.

Досвід показує, що соціально-психологічні особливості членів родин не лише проявляються, а й помітно відображаються в діяльності

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

молодіжної організації. Тому важливо, щоб актив молодіжної організації, залучаючи до співпраці батьків, попередньо складав соціальний портрет сім'ї підлітків, які стали членами об'єднання (анкетування, бесіди, опитування та ін.). Вивчення виховних, творчих, інноваційних можливостей родини дозволить виявити їх культурно-освітній рівень, суспільну спрямованість, соціальну групу, приналежність до певної верстви населення та ін.

Природне включення батьків у молодіжне об'єднання урізноманітнює зміст її діяльності та забезпечує ефективність. При цьому, маємо наголосити, думка дорослих не повинна домінувати під час узгодження видів діяльності, способів і засобів їх реалізації. Доцільно, щоб уся робота щодо складання перспективних і поточних планів діяльності молодіжного об'єднання, визначення виконавців і відповідальних тощо, ґрунтувалася на дискусійно-узгоджувальній основі, а пропозиції від дорослих носили суто рекомендаційний характер. Слід пам'ятати, що підлітки не сприймають прагнення дорослих їх "переробити", змінити їхню індивідуальність за визначеними стандартами, нав'язати їм своє бачення проблеми.

Зазначимо, що на початковому етапі організації спільної діяльності між цілями дорослих членів об'єднання й підлітками завжди існує досить помітна різниця. Підлітки, перш за все, виявляють зацікавленість щодо розширення кола спілкування, а дорослі ставлять за мету залучення членів об'єднання до активної суспільно корисної діяльності. Довірливе, толерантне спілкування дорослих з підлітками, їх результативна співпраця в молодіжному об'єднанні допомагають знайти точки дотику, досягти виваженої єдності поглядів, спільності дій. При цьому спрацьовує метод зворотного зв'язку, адже діти, спостерігаючи за поведінкою старших у процесі здійснення різноманітної діяльності, формують власне судження про те, як інші сприймають інформацію, реагують, діють. Відповідно до цього діти корегують власну думку, поведінку, діяльність.

Доцільність участі дорослих у діяльності молодіжного об'єднання яскраво відслідковується під час організації походів, екскурсій, підготовки та проведення рольових ігор та ін. Наприклад, рольові ігри, як ефективна навчально-пізнавальна, психолого-проникаюча форма роботи, має позитивний вплив на соціалізацію підлітків, здійснюється через побудову суб'єкт-суб'єктних відносин у процесі сприйняття й відтворення тематичної ігрової програми. Засвоєння й дотримання правил рольових і колективних ігор відкриває нові можливості для учасників щодо

засвоєння ними норм поведінки, соціального досвіду, входження й виконання "правил гри" в суспільстві, сприяє оволодінню знаннями та більш швидкому затвердженню набутих знань та умінь на практиці.

Будь-якій рольовій грі передують ретельна підготовка, яка включає: розробку сценарію; розподіл ролей; підготовку необхідних матеріалів, приладів, знарядь, атрибутів; розробку (придбання) засобів заохочення (нагородження); підготовку приміщення (місцевості) для проведення рольової гри; підготовку учасників і "вболівальників" (учасники ознайомлюються зі змістом гри, вивчають правила її проведення, а ті, хто спостерігає за грою, готуються стати активними вболівальниками її перебігу, виготовляють плакати, складають спеціальні привітання, скоромовки та готують інші допоміжні засоби). Підлітки-учасники рольової гри, мають "вжитися" в свою роль, яка вимагає не тільки знань, але й специфічних умінь, у тому числі артистичних, організаційних, комунікативних.

Принципово важливим для ефективного, з педагогічної точки зору, проведення рольової гри, є її привабливий для учасників зміст, наповнений особистісно-орієнтованими ситуаціями, які викликають зацікавленість новизною інформації та сприяють емоційним переживанням. До того ж зміст гри має надавати можливість учасникам продемонструвати організаційні здібності, інтелект, компетентність, ініціативу, відповідальність, проявити своє "Я", моделювати свою поведінку, імітувати поведінку інших людей, підтверджуючи думку В. Леві, який наголошував, що гра – це двері з дійсності в можливість, які завжди відчинені в обидві сторони [5]. За таких обставин саме батьки мають взяти на себе частину турбот з підготовки й проведення змістовних рольових ігор.

Наукові джерела та власний досвід показують, що рольові ігри захоплюють не тільки дітей, а й батьків. Вони стають ефективною формою комунікації, "мовою дій", специфічною "гімнастикою розуму". Саме в ході рольових ігор відбувається своєрідне тренування учасників комунікабельності, згуртованості, компетентності. Батьки, з одного боку – отримують можливість толерантно контролювати і наставляти своїх дітей, а з іншого – стають для них товаришами, партнерами в діяльності. Взаємодія в ході рольової гри батьків і підлітків – це яскравий вияв праці-турботи, в якій складаються стійкі, глибокі стосунки між батьками й їхніми дітьми, іншими членами молодіжного об'єднання. Під час підготовки та проведення рольових ігор батькам надається можливість спостерігати за процесом

ЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

засвоєння їхніми дітьми нових знань, формування в них різноманітних умінь і навичок, зразків поведінки, які вони надалі використовують у повсякденному житті. Проведення рольових ігор сприяє наближенню батьків-учасників до товаришування між собою, а добрі стосунки між батьками надалі позитивно відображаються на виховному й соціалізуючому впливі на підлітків-членів молодіжного об'єднання.

Неодмінною умовою успішності будь-якої рольової гри є фіксація її результатів, заохочення, нагородження учасників, фотографування перебігу подій, а на завершення – оформлення виразних, барвистих стендів (метод “створення ситуації успіху” та ін.), що стимулює й підлітків і батьків до участі в наступних формах роботи молодіжного об'єднання.

Підкреслимо, що взаємодія членів молодіжного об'єднання й батьків у процесі їх спільної діяльності повинна виключати гіперопікування, коли дитина знаходиться під “пильним оком” старших, адже надмірна опіка призводить до формування нерішучості, невпевненості, безініціативності, боязкості та може спонукати підлітків до реакції емансипації (звільнення) з-під впливу дорослих, виходу “на вулицю”, що знівелює коректну координацію діяльності дітей підліткового віку в молодіжному об'єднанні з боку старших товаришів. Процес соціалізації підлітків у діяльності молодіжного об'єднання має базуватися на партнерській взаємодії дорослих і молодших членів організації – вибудовуванні взаємовідносин за методом “рівний – рівному”, який передбачає довірче спілкування і співпрацю “на рівних”. За умови, що члени молодіжної організації стають партнерами в спільній діяльності, змотивовані афіліацією, між дорослими і підлітками виникають довірливі, відкриті відносини, які вибудовуються на обопільній симпатії й повазі. Домінування в стосунках мотиву афіліації породжує в дітей впевненість, невимушеність, відкритість, сміливість, готовність прийти на допомогу (активно виявити емпатію), що своєю чергою сприяє формуванню в них суспільно важливих особистих якостей.

Висновки. Участь родин у процесі соціалізації дітей підліткового віку в діяльності молодіжних організацій важко переоцінити. Міжособистісна взаємодія активу молодіжного об'єднання і його “рядових” членів, всіх членів об'єднання між собою, з навколишнім соціальним оточенням, а також їхня спільна діяльність,

спілкування та позитивні психологічні взаємовпливи, складають, на нашу думку, механізм соціалізації й соціального виховання членів молодіжного об'єднання. Міжособистісна взаємодія батьків і дітей безпосередньо в молодіжній організації спонукає їх до уважнішого ставлення один до одного, створює більше можливостей для виявлення індивідуальних рис і якостей, формує відчуття особистої свободи, підвищує рівень відповідальності за спільну справу, сприяє підвищенню ефективності процесу соціалізації. Саме тому взаємодія молодіжних об'єднань з родинами (і не тільки з сім'ями членів молодіжної організації) потребує подальших наукових розвідок й осмислення. У цьому, на нашу думку, вчені мають вбачати реальний соціально-педагогічний ресурс підвищення виховних можливостей сім'ї й ефективності процесу соціалізації підростаючого покоління в діяльності молодіжних організацій.

1. Алексеев Т.Ф. Ціннісні орієнтації виховання: концепція реалізації / Тетяна Алексеев // Рідна школа. – 1997. – № 10. – С. 69 – 72.

2. Винничук Л.С. Проблема воспитания сознательной дисциплины в педагогическом наследии А.С. Макаренко: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Винничук Лина Станиславовна. – К., 1986. – 193 с.

3. Ганюков О.А. Дозвілля, культурні запити і потреби української молоді / О.А. Ганюков, Т.В. Бондар // Молодь України у дзеркалі соціології / [заг. ред. О. Балакіревої і О. Яременка]. – К.: УІСД, 2001. – С. 134 – 145.

4. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2002 р.); Держ. комітет у справах сім'ї та молоді / [уклад. Ж.В. Петренко]. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 231, [1] с. – (Офіційне видання).

5. Леві В. Нестандартна дитина: [пер. з рос.] / Володимир Львович Леві. – К.: Радянська школа, 1991. – 256 с.

6. Ольшанський Д.В. Неформали: групповой портрет в интерьере / Дмитрий Вадимович Ольшанский. – М.: Педагогика, 1990. – 189, [3] с.: ил. – (Научно-популярное издание).

7. Плоткин М.М. Социальное воспитание школьников: [монографія] / Михаил Маркович Плоткин. – М.: Изд-во Ин-та педагогики социальной работы, 2003. – 200 с.

8. Построение партнерства: метод. реком. / Т. Дешко (ред.); Междунар. Альянс по ВИЛ/СНД. – К., 2003. – 250 с.

9. Про становище сімей в Україні: державна доп. за підсумками 2000 року (схвалена міжвідомчою комісією з питань сімейної політики). – К.: Вид. “Шкільний світ”, 2001. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2009